

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ФАКУЛТЕТ МЕДИЦИНСКИХ НАУКА
НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

ПРИМЉЕНО: 08.11.2018			
Орг.јед.	Број	Поднош	Владаост
01	13110/1		

**ОДЛУКА ВЕЋА ЗА МЕДИЦИНСКЕ НАУКЕ УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ О
ФОРМИРАЊУ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ЗАВРШЕНЕ ДОКТОРСКЕ
ДИСЕРТАЦИЈЕ**

На седници Већа за медицинске науке Универзитета у Крагујевцу, одржаној дана 29.08.2018. године, одлуком број IV-03-620/19 формирана је Комисија за оцену и одбрану завршене докторске дисертације под називом „Квалитет живота и механизми одбране код професионалних војних лица са синдромом сагоревања на раду “ кандидаткиње капетана доктора медицине Александре Војводић, у следећем саставу:

1. **Проф. др Драгана Игњатовић Ристић**, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област *Психијатрија*, председник;
2. **Проф. др Сања Коцић**, ванредни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу, за ужу научну област *Социјална медицина*, члан;
3. **Проф. др Гордана Мандић-Гајић**, редовни професор Медицинског факултета Војномедицинске академије Универзитета одбране у Београду, за ужу научну област *Психијатрија*, члан.

Комисија је прегледала и проучила докторску дисертацију капетана доктора медицине Александре Војводић и подноси Наставно-научном већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

2.1 Значај и допринос докторске дисертације са становишта актуелног стања у одређеној научној области

Докторска дисертација кандидаткиње капетана доктора медицине Александре Војводић под насловом „Квалитет живота и механизми одбране код професионалних војних лица са синдромом сагоревања на раду“ урађена је под менторством проф. др Гордане Дедић, редовног професора Медицинског факултета Војномедицинске академије Универзитета одбране за ужу научну област психијатрија, представља оригинално истраживање из области психијатрије која се бавила проценом квалитета живота, механизма одбране и синдрома сагоревања на раду високоселектованих професионалних војних лица Војске Србије који раде под великим радним оптерећењем, коришћењем стандардизованих упитника за процену. Такође у овом истраживању извршено је испитивање постојања корелације између квалитета живота, врсте коришћених механизма одбране, анксиозности и синдрома сагоревања на раду. Главни значај овог истраживања је у доприносу разумевања развоја синдрома сагоревања на раду у војној средини и његовог утицаја на квалитет живота ПВЈ, као и на предлогу програма превенције синдрома сагоревања на раду код ПВЈ које су под појачаним ризиком од његове појаве кроз учење вештина савладавања свакодневног стреса, чиме се може утицати на смањење анксиозности и побољшања квалитета живота, као и на адекватну селекцију при распоређивању на одговарајуће дужности у оквиру војне службе, што би омогућило квалитетно функционисања у околностима са високим нивоом стреса, како у мирнодопским, тако и у ратним условима.

2.2. Оцена да је урађена докторска дисертација резултат оригиналног научног рада кандидата у одговарајућој научној области

Прегледом доступне литературе прикупљене детаљним и систематским претраживањем доступних биомедицинских база података „Medline“, „KOBSON“, „Embase“, „ScienceDirect“ и „Cochranedatabaseofsystematicreviews“ помоћу следећих кључних речи:

„burnout“, „anxiety“, „defence mechanisms“, „quality of life“, „military personnel“, „stress“ нису пронађене студије сличног дизајна и методолошког приступа. На основу тога, Комисија констатује да је докторска дисертација кандидаткиње капетана доктора медицине Александре Војводић под насловом „Квалитет живота и механизми одбране код професионалних војних лица са синдромом сагоревања на раду“, представља резултат оригиналног научног рада.

Војна организација је јединствен систем, специфична средина са устаљеном организацијом рада, где је активност појединца регулисана правилима и нормама, а где је основни однос командни, што је чини једном од најстреснијих професионалних средина.

Професионална војна лица (ПВЛ) су изложена великом броју стресора током ратних али и мирнодопских активности. Ови стресори могу узроковати скривене или манифестне поремећаје, посебно анксиозност и депресију, али такође могу имати за последицу и развој синдрома сагоревања на раду.

Синдром сагоревања на раду (енгл. *burnout*) је резултат пролонгираног стреса на радном месту. Карактеришу га емоционална исцрпљеност и амбивалентни однос према послу, слаба комуникација са колегама, смањен радни ентузијазам, што доводи до смањене професионалне ефикасности и ниског самовредновања.

Синдром сагоревања на раду се среће код особа које раде на пословима везаним за комуникацију са људима. Особе које теже перфекционизму имају посебну тенденцију за развој овог синдрома, као и оне са нереално високим очекивањима и проценама везаним за себе и свој посао.

Немогућност ефикасног суочавања са фрустрацијама војне средине, укључујући и проблеме у интерперсоналној комуникацији у систему субординације, може имати за последицу коришћење маладаптивних стратегија суочавања са професионалним стресом, уз коришћење незрелих и неуротских механизма одбране, што све утиче на квалитет живота и развој синдрома сагоревања на раду.

Највећи број истраживања синдрома сагоревања на раду су вршена у цивилниј радној средини, док је мање истраживања вршено у војној средини.

Досадашња истраживања су показала да постоји негативна корелација између субјективне процене квалитета живота и синдрома сагоревања на раду, као и повезаност између механизма одбране и квалитета живота, а свега неколико истраживања се бавило

проучавањем механизма одбране који се користе у синдрому сагоревања. Оно што је доказано у многим студијама је да зрели механизми одбране обезбеђују адаптивне механизме за суочавање са свакодневним стресом смањујући вероватноћу појаве анксиозности и синдрома сагоревања.

Истраживања у овој области, вршена у страним армијама су показала значајан утицај синдрома сагоревања на живот и рад ПВЛ у војној средини.

У нашој земљи међу професионалним војним лицима до сада нису вршена истраживања повезаности механизма одбране, синдрома сагоревања на раду и психолошке вулнерабилности ПВЛ у војном окружењу.

2.3. Преглед остварених резултата кандидата у одређеној научној области

А. Кратка биографија кандидата

Капетан доктор медицине Александра Војводић, рођена је 10.04.1984. године у Београду. Основну школу завршила је 1999. године у Косовској Митровици као ђак генерације, а средњу школу у Београду 2003. године, такође као ђак генерације. Интегрисане академске студије медицине на Медицинском факултету у Београду уписала је школске 2003/2004. године, а завршила их на истом факултету у новембру 2009. године, са просечном оценом 9,23 (девет и 23/100), чиме је стекла стручно звање доктора медицине. По завршетку основних студија обавила је приправнички стаж Клиничком Центру Србије и положила стручни испит за доктора медицине. Завршила је 2012. године Школу за официре санитетске службе, и по активацији радила у елитној јединици Војске Србије „Гарда“ као официр санитетске службе од 2012. до 2014. године, где је више пута награђивана и похваљивана за ревносну службу.

Докторске академске студије на Факултету медицинских наука у Крагујевцу, изборно подручје Неуронауке - подручје психијатрије, уписала је школске 2012/2013. године. Усмени докторски испит је положила 2014. године са оценом 10. Од 2014. године је на специјализацији из области дерматовенерологије на Војномедицинској академији. Течно говори, чита и пише енглески језик, а служи се шпанским језиком. Такође, одлично познаје рад на рачунару. Удата је и мајка је једног детета.

Капетан др медицине Александра Војводић се такође активно бави научно-истраживачком радом. Члан је Српског лекарског друштва и Удржења дерматовенерлога Србије. Поред тога, редовно извршава своје обавезе санитетског капетана.

Тема докторске дисертације под називом „Квалитет живота и механизми одбране код професионалних војних лица са синдромом сагоревања на раду“, представља резултат оригиналног научног рада, прихваћена је 2018. године на Факултету медицинских наука Универзитета у Крагујевцу.

Б. Списак објављених радова (прописани минимални услов за одбрану докторске дисертације)

1. **Vojvodic A**, Dedic G, Djukic-Dejanovic S. Defense mechanisms and quality of life in military personnel with burnout syndrome. *Vojnosanit Pregl.* 2017; doi: 10.2298/VSP170304114V.
2. **Vojvodic A**, Dedic G. Quality of life and anxiety of military personnel – Квалитет живота и анксиозност код професионалних војних лица. *Ser J Exp Clin Res.* 2017; doi: 10.1515/sjecr-2017-0068. (indexed by: EMBASE/Excerpta Medica, Index Copernicus, BioMedWorld, SCIndeks, Chemical Abstracts Service, Cabell's Directory, Celdes, CNKI Scholar (China National Knowledge Infrastructure), CNPIEC, EBSCO Discovery Service, Elsevier - SCOPUS, Google Scholar, J-Gate, Naviga (Softweco), Primo Central (ExLibris), ReadCube, SCImago (SJR), Summon (Serials Solutions/ProQuest), TDOne (TDNet), WorldCat (OCLC))
3. **Vojvodic A**, Dedic G. Correlation between burnout syndrome and anxiety in military personnel. *Ser J Exp Clin Res.* 2018; doi: 10.2478/sjecr-2018-0004. (indexed by: EMBASE/Excerpta Medica, Index Copernicus, BioMedWorld, SCIndeks, Chemical Abstracts Service, Cabell's Directory, Celdes, CNKI Scholar (China National Knowledge Infrastructure), CNPIEC, EBSCO Discovery Service, Elsevier - SCOPUS, Google Scholar, J-Gate, Naviga (Softweco), Primo Central (ExLibris), ReadCube, SCImago (SJR), Summon (Serials Solutions/ProQuest), TDOne (TDNet), WorldCat (OCLC))

2.4. Оцена о испуњености обима и квалитета у односу на пријављену тему

Наслов докторске дисертације одговара спроведеном истраживању. Такође, постављени циљеви и хипотезе истраживања су остали непромењени, односно индентични су са

одобреним у пријави тезе. Докторска дисертације капетана др медицине Александре Војводић написана је на 236 страна и садржи следећа поглавља: Увод, Циљеви и хипотезе Истраживања, Резултати, Дискусија, Закључак и Литература.

У уводном делу кандидаткиња је, цитирајући релевантну литературу, на свеобухватан и јасан начин изложила досадашња сазнања о специфичностима војне организације, стресорима који у њој делују, синдрому сагоревања на раду, анксиозности, квалитету живота и механизмима одбране. Посебна пажња је усмерена на специфичност свих мерених параметара код професионалних војних лица која су високоселектована, у средини са повећаним радним оптерећењем. Такође, приказан је утицај механизма одбране на квалитет живота и појаву синдрома сагоревања на раду, као и однос анксиозности, квалитета живота и механизма одбране.

Након јасно дефинисаних циљева истраживања и хипотеза студије, који су идентични са одобреним приликом пријаве тезе, кандидаткиња је детаљно и јасно описала методологију спроведеног истраживања. Истраживање је по типу студије пресека и било је спроведено у три касарне Војске Србије које у свом саставу имају укупан број професионалних војних лица који одговара плану истраживања. Испитаници су професионална војна лица (ПВЛ) Војске Србије: официри (високо образовање, завршена Војна академија и други факултети), подофицири (најмање средња школа) и професионални војници (најмање основна школа) који раде у јединицама Гарде под значајним оптерећењем на послу (стража, дежурства, прековремени рад, немогућност коришћења слободних дана), старости од 25 до 55 година, који имају најмање три године активне професионалне војне службе. У истраживање су били укључени само психички здрави, тј. искључени су ПВЛ са дијагностикованим психијатријским болестима. Узорак је консекутиван, тј. учешће у студији је понуђено свим припадницима професионалног војног састава који су у периоду извођења студије испуњавали критеријуме за укључивање и искључивање. Истраживање је било добровољно, тј. сваки испитаник је могао да одустане од истраживања, уколико је сматрао да питања на било који начин ремете његово психичко благостање и узнемиравају га. Пре почетка истраживања сви испитаници су потписали информисани пристанак за испитивање, након што им је усмено била објашњена сврха испитивања. Свим учесницима је анонимност била загарантована и предочено им је да ће резултати бити посматрани само на нивоу групе. Студију је одобрио

Генералштаб Војске Србије. Посебна дозвола за истраживање у јединицама Војске Србије добијена је и од Министарства одбране. Ова студија је спроведена уз одобрење Етичког одбора Медицинског факултета Универзитета у Крагујевцу. За потребе истраживања коришћен је пригодан узорак консекутивног карактера који је чинило укупно 311 ПВЛ. С обзиром на то да је истраживање неекспериментално, пре се може говорити о предикторским и критеријумским варијаблама, него о зависним и независним. У критеријумске варијабле спадају: професионална припадност војном саставу, старост од 23 до 53 године, најмање три године професионалне војне службе. Предикторске варијабле су скорови на инструментима. Демографске варијабле које су узете у обзир су: пол, старост, брачни и образовни статус. Могућа збуњујућа варијабла је разлика у захтевима на различитим формацијским местима припадника ВС. Друге збуњујуће варијабле се односе на промене у окружењу испитаника, које нису под контролом истраживача (стресори ван посла, односи с ближњима). Прорачун студијског узорка начињен је на основу студијске хипотезе да постоји повезаност између квалитета живота и синдрома сагоревања на раду код професионалних војних лица путем калкулатора G*power 3.0.10 (разлика у просечним вредностима квалитета живота на субскали физичког здравља и емоционалне исцрпљености у оквиру синдрома сагоревања на раду), за вредност алфа грешке 0,05, бета грешке 0,10, снаге студије 90%, за двосмерно тестирање . Пошто у нашој Војсци још нису рађена испитивања синдрома сагоревања и квалитета живота, подаци су добијени из пилот студије спроведене на 55 испитаника. Нађено је да је највећа статистичка разлика на субскали физичког здравља квалитета живота код особа са ниским, умереним и високим нивоом емоционалне исцрпљености. Овако добијена потребна величина узорка износила је 306 испитаника. Такође, ако узмемо да је однос особа са ниским и високим нивоом синдрома сагоревања на раду у другим војскама приближно 1:5, добијамо исту величину узорка од 306 испитаника. Демографски упитник је део упитника за самопроцену квалитета живота (WHOQOL-BREF) и садржао је следеће податке о испитаницима: пол, образовање, брачни статус, здравствени статус. Психометријска процена механизма одбране, синдрома сагоревања, квалитета живота и анксиозности извршена је коришћењем следећих упитника: Упитник за процену механизма одбране (Defense Style Questionnaire (DSQ-40)), Маслах инвентар сагоревања (Maslach Burnout Inventory (MBI)), Упитник за процену квалитета живота Светске Здравствене Организације (World Health Organization

Abbreviated Instrument for Quality of Life Assessment (WHOQOL-BREF)) и Беков инвентар анксиозности (Beck Anxiety Inventory (BAI)). Добијени подаци су обрађени и приказани на табелама и графиконима уз пропратну дискусију истих, а у зависности од природе посматране варијабле. Дескрипција нумеричких обележја урађена је класичним методама описне статистике и то: аритметичком средином и медијаном од средњих вредности, а од мера варијабилитета стандардном девијацијом, коефицијентом варијације и стандардном грешком, као и минималном и максималном вредношћу. Релативни бројеви су коришћени у свим табелама. Дистрибуција нумеричких варијабли проверена је тестом по Колмогоров Смирнову, а тестирана је нормална расподела. Код варијабли које су задовољиле овај критеријум, односно имале нормалну расподелу, у њиховој даљој анализи коришћене су параметарске методе. У анализи резултата, у зависности од природе самих варијабли, коришћени су Пирсонов Хи - квадрат тест, и то у облику тестова слагања и таблица контингенција, за поређење разлике између учесталости код непараметарских обележја и то за једно, односно два обележја. За поређење просечних вредности параметарских обележја коришћен је Студентов Т - тест за две групе података. Као непараметарске допуне код независних узорака примењен је тест суме рангова (по Mann Whitney), а код зависних тест еквивалентних парова (по Wilcoxonu). Код анализе повезаности карактеристика употребљене су методе једноструке параметарске корелације и регресије, као и непараметарска корелација (по Спирману), наравно у зависности од расподеле података. Код валидације упитника коришћен је Кронбахов коефицијент за испитивање интерне поузданости као и ICC (Intra Class Correlation Coefficient) код испитивања интракласне повезаности питања и њихове припадности целинама (деловима) упитника. Конвергентна валидност између скорова упитника испитивана је методама параметарске корелације. Факторска анализа експлоративног типа, уз обавезну варимакс (varimax) ротацију, коришћена је у идентификацији повезаности међу питањима Фацит упитника и у циљу издвајања евентуалних питања која из неког разлога, нису била корисна и квалитетна за овај упитник у испитиваној популацији. Као значајна, сматрана је карактеристична вредност модела већа од 1.00. У свим примењеним аналитичким методама ниво значајности био је 0.05. Прављење базе и анализа исте урађена је у лиценцираном СПСС 20.0 пакету (SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) software version 20.0).

Резултати истраживања су систематично приказани и добро документовани табелама (74) и графиконима (47). Подаци су прикупљени од укупно 311 испитаника. Резултати свих тестова у виду скорова су приказани у овом делу докторске дисертације. Кандидаткиња је такође описала и процесе валидације свих коришћених упитника у испитиваној популацији која је вршена на валидационом сету испитаника. Израчунате предиктивне грешке добијеног, коначног модела и њихови интервали поверења су прецизно табеларно представљени као и процењене вредности параметара добијени интерном валидацијом. Резултати процене механизма одбране, анксиозности, синдрома сагоревања на раду и квалитета живота, као и међусобне корелације свих скорова су приказани табеларно и графички.

У поглављу Дискусија детаљно су објашњени резултати истраживања, појединачно образложен утицај анксиозности и механизма одбране на синдром сагоревања на раду и квалитет живота испитаника. Описана су и потенцијална објашњења добијених резултата са аспекта до сада познатих чињеница у вези дејства стресора и специфичности војне средине. Такође, у овом делу продискутивани су и добијени резултати који се односе са повезаност механизма одбране са синдромом сагоревања на раду и квалитетом живота, као и утицај анксиозности на ову високоселектовану војну популацију, као и фактори који су повезани са њима. Коментари добијених резултата су јасни, а начин приказивања података чини их прегледним и разумљивим.

После сумирања главних резултата и закључака спроведног истраживања, кандидаткиња је прецизно навела сву литературу коришћену у припреми и реализацији овог истраживања.

На основу претходно изнетих чињеница, Комисија сматра да завршена докторска дисертација кандидаткиње капетана др медицине Александре Војводић, по обиму и квалитету израде одговара пријављеној теми дисертације.

2.5. Научни резултати докторске дисертације

Најзначајни резултати спроведеног истраживања садржани су у следећим закључцима:

1. ПВЛ највише користе зреле механизме одбране, затим неуротске, а најмање користе незреле механизме одбране.
2. Код највећег броја ПВЛ регистрована је минимална анксиозност.
3. ПВЛ су највише задовољни квалитетом својих социјалних односа, а затим психичким и физичким здрављем, а најмање условима средине у којој живе и раде.
4. Регистрован је низак ниво синдрома сагоревања на раду ПВЛ на све три субскеале синдрома сагоревања на раду.
5. Постоји негативна корелација између синдрома сагоревања на раду и квалитета живота.
6. ПВЛ са присутним синдромом сагоревања на раду користе незреле механизме одбране.
7. Постоји позитивна корелација између анксиозности и све три субскеале (Емоционална исцрпљеност, Деперсонализација и Лично постигнуће) синдрома сагоревања; са порастом анксиозности, расте степен синдрома сагоревања.
8. Постоји негативна корелација између анксиозности и квалитета живота; са порастом анксиозности опада квалитет живота у свим доменама.
9. Зрели механизми одбране су повезани са нижим нивоом синдрома сагоревања, анксиозност је мања и имају бољу перцепцију квалитета живота.
10. Хумор је најзначајнији механизам одбране у заштити од појаве анксиозности. Порастом скора хумора расте и задовољство квалитетом живота у сва четири домена, као и скорови зрелих механизма одбране, док опада емоционална исцрпљеност и деперсонализација као и анксиозност. Антиципација негативно корелира са неуротским и незрелим механизмима одбране као и емоционалном исцрпљеношћу. Алтруизам позитивно корелира са квалитетом физичког здравља и задовољством професионалне средине, а без утицаја је на анксиозност и синдром сагоревања
11. Професионална војна лица са нижим степеном синдрома сагоревања на раду су мање анксиозна, користе зреле механизме одбране и имају перцепцију бољег квалитета живота.
12. Пол и брачно стање ПВЛ не утичу на квалитет живота, механизме одбране, анксиозност и синдром сагоревања на раду.

13. Старији ПВЛ имају израженију емоционалну исцрпљеност, лошији квалитет психичког и физичког здравља и социјалних односа.
14. ПВЛ са нижим образовањем чешће користе неуротске и незреле механизме одбране.
15. Постоји позитивна корелација између пораста нивоа образовања и домена средине квалитета живота, а негативна корелација између пораста нивоа образовања и употребе незрелих и неуротских механизма одбране.
16. Постоји позитивна корелација између присуства соматске болести и емоционалне исцрпљености, деперсонализације, анксиозности, незрелих механизма одбране, а негативна корелација између присуства соматске болести и квалитета живота.
17. Мере превенције синдрома сагоревања на раду у војној средини се односе првенствено на промене индивидуалних фактора као и на побољшање организационих карактеристика живота и рада у војној средини.
18. Синдром сагоревања може имати и позитиван утицај и довести до сазревања личности уз нову рефлексивност, промене ставова и система вредности

2.6. Примељивост и корисност резултата у теорији и пракси

Резултати спроведног истраживања показују да на развој синдрома сагоревања на раду значајан утицај имају механизми одбране, а оба имају значајан утицај на квалитет живота испитаника као и појаву анксиозности. На основу тога дат је предлог програма превенције синдрома сагоревања на раду код ПВЛ које су под појачаним ризиком од његове појаве кроз учење вештина савладавања свакодневног стреса, чиме се може утицати на смањење анксиозности и побољшања квалитета живота, као и адекватну селекцију при распоређивању на одговарајуће дужности у оквиру војне службе, што би омогућило квалитетно функционисања у околностима са високим нивоом стреса, како у мирнодопским, тако и у ратним условима.

2.7. Начин презентирања резултата научној јавности

Резултати ове докторске дисертације објављени су до сада у међународним и националним научним часописима, а планирано је да остали резултати буду такође презентовани у научним часописима, као и на научним и стручним скуповима у форми усмене или постер презентације.

ЗАКЉУЧАК

Комисија за оцену и одбрану завршене докторске дисертације кандидаткиње капетана доктора медицине Александре Војводић под насловом „Квалитет живота и механизми одбране код професионалних војних лица са синдромом сагоревања на раду“ на основу свега наведеног, сматра да је истраживање у оквиру тезе засновано на савременим сазнањима и прецизно осмишљеној методологији, и да је адекватно и прецизно спроведено. Добијени резултати су прегледни и јасни, добро продискутовани и дају значајни допринос у решавању актуелне проблематике појаве синдрома сагоревања на раду код професионалних војних лица.

Комисија сматра да ова докторска дисертација кандидаткиње капетана доктора медицине Александре Војводић урађена под менторством проф. др Гордане Дедић, представља оригинални научни допринос и од великог је научног и практичног значаја за разумевање синдрома сагоревања на раду код професионалних војних лица, утицају механизма одбране на сам развој синдрома као и утицај оба параметра на анксиозност и квалитет живота.

Комисија са задовољством предлаже Наставно-научном већу Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу да докторска дисертација под називом „Квалитет живота и механизми одбране код професионалних војних лица са синдромом сагоревања на раду“ кандидаткиње капетана доктора медицине Александре Војводић буде позитивно оцењена и одобрена за јавну одбрану.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

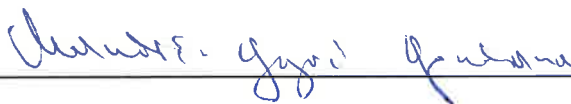
1. Проф. др Драгана Игњатовић Ристић, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област *Психијатрија*, председник

2. Проф. др Сања Коцић, ванредни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу, за ужу научну област *Социјална медицина*, члан

3. Проф. др Гордана Мандић-Гајић, редовни професор Медицинског факултета Војномедицинске академије Универзитета одбране, за ужу научну област *Психијатрија*, члан

У Крагујевцу, 12.07.2018.